

БІЛЯ ВИТОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК

Онопрієнко В.І., Щербань Т.О. Джерела з історії Українського наукового товариства в Києві. — К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2008. — 352 с.

Розвиток науки в Україні на межі ХІХ–ХХ століть тісно пов'язаний із університетами у Львові, Чернівцях, Харкові, Києві, Одесі, які створили умови для формування професійної спільноти в різних наукових галузях і організації системи досліджень. Наприкінці ХІХ ст. один за одним засновано три вищі технічні навчальні заклади — Харківський технологічний, Київський політехнічний інститути й Катеринославське вище гірниче училище, перетворене в 1912 р. у Гірничий інститут. Вони суттєво розширили спектр досліджень у галузі природничих, прикладних і технічних наук та в короткі строки стали новими центрами науки. На початку ХХ ст. в Україні існували десятки наукових, науково-технічних і краєзнавчих товариств. Цей «суспільний» сектор теж зробив свій внесок у розвиток науки.

На початку 70-х років ХІХ ст. заходами Старої Громади засновано Південно-Західний відділ Російського географічного товариства, у якому працювали історики В.Б. Антонович і М.П. Драгоманов, антрополог Ф.К. Вовк, соціолог М.І. Зібер, історик права О.Ф. Кістяківський, мовознавці К.П. Михальчук і П.Г. Житецький, статистик О. Русов, етнографи П.П. Чубинський, М.В. Лисенко та ін. Науковими осередками в українській провінції стали архіви й

комісії у Катеринославі, Чернігові, Полтаві, Харкові, Сімферополі; церковні археологічні товариства, комітети та комісії в Кам'янці-Подільському, Полтаві, Чернігові. З того часу відроджуються місцеві музеї української старовини й мистецтва. Кінець ХІХ—початок ХХ ст. — час зародження нової форми суспільно-наукового руху — краєзнавства. Десятки краєзнавчих осередків виникли в багатьох губернських і повітових містах України.

Проте видатна роль у формуванні національної наукової спільноти належить Науковому товариству ім. Шевченка у Львові та Українському науковому товариству в Києві, першим організаціям академічного типу в Україні, які сприяли проведенню широкого спектра українознавчих досліджень на високому науковому рівні. Ці товариства, що завоювали міжнародне визнання, слід розглядати як попередників Української академії наук.

Якщо діяльність Наукового товариства ім. Шевченка широко висвітлено в багатьох виданнях, то Українське наукове товариство в Києві, яке існувало у 1907–1921 роках, довгий час перебувало в тіні. Крім замовчування діяльності українознавчих установ протягом радянської історії, на це були й об'єктивні причини: існує думка, що архів УНТ загинув під час евакуації Директорії

та її установ із Києва до Кам'янця-Подільського, що пояснює фрагментарність та розпорошеність документів УНТ в архівних сховищах.

У виданні «Джерела з історії Українського наукового товариства в Києві», присвяченому 100-річчю УНТ та 90-річчю Національної академії наук, проаналізовано принципи організації Товариства, його роль в організації науки і культурно-просвітницькому русі, простежено формування основних наукових напрямів дослідної роботи. У книзі подано нову концепцію заснування Української академії наук: *«Як правило, початок історії Академії наук України розглядається як якісно новий етап розвитку української науки. Але в розвитку науки досвід, традиції, спадкоємність мають виняткове значення. Ми звикли міркувати і пояснювати явища марксистськими «революційними стрибками». В дійсності ж, якщо розглядати стан науки в 1920-ті роки об'єктивно, не можна не дійти висновку, що на цьому етапі Академія наук продовжувала ті напрямки, які поставило та успішно розвивало УНТ»*, — зазначають автори книги.

Запропоновані В. Вернадським ідеї прогресивної концепції Української академії наук, зокрема постановка широкого спектра досліджень експериментального, дослідного природознавства, широкий розвиток прикладних наук, неможливо було реалізувати в умовах тривалої економічної кризи. Тому в 1920-і роки набули розвитку саме українознавчі напрями, успішно започатковані в Українському науковому товаристві. Невипадково на багатьох обкладинках збірок праць Історичних установ ВУАН 1924–1930 років М. Грушевський продовжував зазначати, що це видання УНТ, хоч Товариство перестало існувати ще в 1921 р.

У галузі природознавства рівень досліджень залишався таким самим, як в УНТ, бо не було створено належної експеримен-

тальної бази. Початок же власне «академічного» розвитку Академії наук пов'язаний із визначними досягненнями М. Крилова і М. Боголюбова в математиці й математичній фізиці та залученням академічних установ до розроблення і реалізації суспільно значущих проектів, де Академія наук змогла виявити свої переваги державної організації перед громадськими формами об'єднання вчених, якими були Наукове товариство імені Шевченка й Українське наукове товариство в Києві.

В.І. Онопрієнко і Т.О. Щербань доводять визначальну роль УНТ у Києві (як і НТШ) у створенні саме національної науки, у тих наукових напрямках, які безпосередньо зорієнтовані на вивчення, розроблення і продукування національної культури. Автори книги переконані, що досягнення національного відродження 1920-х років, які пов'язують із ВУАН, значною мірою були підготовані Українським науковим товариством. Увагу акцентовано також на принципах організації Товариства як вільної наукової асоціації, що дуже актуально в умовах переходу від жорсткої директивної радянської моделі організації науки до більш ліберальних сучасних моделей.

У праці підкреслено особливості історичного періоду існування Товариства: *«Діяльність Українського наукового товариства пов'язана з унікальним періодом історії України. УНТ перебувало в центрі подій того часу, його члени — активні учасники історичного процесу. Все це свідчить про те, що Товариство — цінний об'єкт історичних досліджень. Завдання відтворення цілісної картини історії заснування, становлення і розвитку Українського наукового товариства в контексті розвитку культурних традицій народу, формування наукових і просвітницьких товариств, інших українознавчих установ системи вищої освіти та Академії наук продовжує залишатися актуальним»*.

Основу джерельної бази становлять численні видання Українського наукового товариства: його «Записки», «Записки історичної і філологічної секцій», «Вісті Природничої секції», «Український науковий збірник», часопис «Україна», «Збірники» секцій, «Вісник природознавства», «Матеріали термінологічної комісії» та ін. У цих виданнях, крім праць членів Товариства, вміщено хроніку, що допомагає відтворити діяльність Товариства і його секцій. У рецензовану книгу включено також деякі матеріали, опубліковані в періодиці. Блок архівних документів знайдено переважно в Інституті рукопису Національної наукової бібліотеки імені В.І. Вернадського. Ці матеріали особливо цінні для відтворення діяльності секцій Товариства.

Автори монографії почали опрацьовувати історію Українського наукового то-

вариства наприкінці 1980-х років. Їхні зусилля реалізувалися в серії публікацій, список яких подано в книзі. Криза наукової системи протягом багатьох років не давала можливості опублікувати ці матеріали в цілісному вигляді. Книжка вийшла друком за підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень. Вона гарно оформлена гравюрами і портретами науковців. Великий довідковий матеріал міститься в бібліографічному покажчику.

Дослідження історії заснування і розвитку Українського наукового товариства в Києві, яка розкрита на основі цінного документального матеріалу, буде корисним як для широкого загалу читачів, так і для фахівців: аспірантів, учених та освітян.

Олександр РЕЄНТ,
член-кореспондент НАН України